

NAŠI ZAPISKI

Socialna revija.

Izhajajo 15. vsakega meseca. — Naročnina za vse leto K 3.—, za pol in četrt leta razmerno. — Posamični zvezki 24 h. — Rokopise sprejema uredništvo, naročnino pa upravništvo „Naši zapiski“ v Ljubljani.

Leto IV.

Ljubljana, meseca avgusta 1906.

Št. 8.

Pomen in naloga slovenske inteligencije.

Brezdvomno nastajajo v slovenski politiki nove formacije. Klerikalna stranka se bliža svojemu višku, liberalna propada in socialistična prihaja do primerne mesta. Volilna preosnova bo pospeševala ta razvoj. Kolikor bolj bode odstranjevala nova zbornica s pravičnim urejevanjem narodnostnega vprašanja, za kar bo imela gotovo več zmisla nego sedanja, šovinistično razpoloženje, toliko bolj bodo stopale na površje politične stranke, združujoče razne narode na podlagi kulturnih in gospodarskih programov. To bo velik politični napredek, ki se pojavi tudi pri Slovencih.

Moč slovenske klerikalne stranke se opira na kmetiški stan, kakor tudi na one sloje, ki so napol kmetje, napol pa se obenem živijo od postranskih poslov, n. pr. z rokodelstvom. Liberalci so v prvi vrsti posestniki kapitala, producenti, večji obrtniki in industrialci, kakor tudi trgovci, gostilničarji in hišni posestniki po mestih in trgih, skratka meščani. Vse drugo, kar se danes tudi še prišteva k liberalni stranki, ni zanesljiv element, ampak pritiklina, ki lahko vsak hip odpada, n. pr. uradništvo. Socialistični stranki se prišteva industrialno delavstvo.

Slovenska inteligencija, to so t. zv. svobodni stanovi, kakor uradništvo in učiteljstvo raznih vrst, zdravniki, umetniki, literati itd., so bili doslej ali popolnoma brezbržni, ali pa so hodili zdaj s to zdaj z ono stranko, ki je bila na krmilu, ne da bi bili imeli ravno zanjo kakšno globlje utemeljeno politično prepričanje. Kakor so sedaj prilike, nečejo biti izrecno klerikalci, socialisti ne morejo in večina tudi ne smejo biti; preostaja jim samo dvoje: ali so indiferentni ali pa so liberalci.

Ne da se tajiti, da je razumništvo za vsak narod velikega pomena. Umetnost in znanost ustvarja izvečine ono. Tudi gmotnemu delu daje razumništvo duševno, teoretično podlago. Uprava narodov in držav je v njegovih rokah. Kar je delavec na polju gmotne kulture, to je inteligent na poprišču duševnega napredka. Drug drugega spopolnjujeta, drug od drugega sta odvisna, drug za drugega neizogibna. Sinteza obeh šele zagotavlja harmonično celoto. In sedaj

vprašamo: Dasi sta delavec in inteligent nujno potrebna za kulturo, koliko imata onadva od nje? Umetniki, pesniki, pisatelji stradajo in umirajo za plotom, ker se njih delo ne ceni in ne plačuje po zasluženju. Kako težko se uveljavljajo talenti, ki nastopajo s svojo individualno močjo in se ne udajejo instinktom mas niti ne služijo mogotcem! Isto je v političnem življenju. Uradnik n. pr. bi skoro ne smel imeti svojega političnega prepričanja ali vsaj izražati bi ga ne smel, dasi je tudi državlján kakor vsakdo drugi.

Klerikalna stranka, ki sodi vse kulturno in politično delovanje z versko-cerkvenega stališča, ne more ustrezati inteligenciji, ki mora zahtevati zase pravico, da se svojim zmožnostim primerno uveljavlja, ker sicer je v nevarnosti napredek naroda. In liberalizem? V kulturnem oziru ostaja na pol pota, v političnem pozna svobodo glavno tudi le zase in v gospodarskem se ne peča s problemom malega človeka.

Kakšen pomen in kakšno nalogo ima potemtakem slovensko izobraženstvo?

Delavec in inteligent vesta ceniti vrednost kulture, ki je za nju ekzistenčni pogoj. Zato ščitita in se potegujeta za institucijo, v kateri se hranijo in dalje posredujejo dragocene kulturne pridobitve: *šolstvo*.

Delavstvo se bojuje za svoje politične pravice in za politično svobodo, brez katere ni političnega življenja in napredka. Ker doslej samo ječi v sponah odvisnosti, ve tudi, kako čutijo drugi, ki se nahajajo v istem položaju. V uradu bodi sodnik nepristranski čuvaj neizkaljene pravice; na katedru poznaj učitelj znanstveno resnico, podajaj fakta in zgodovino fakt, zahtevaj od učencev umevanja, ne svojega prepričanja; duhovnik v cerkvi gôji dobroto in lepoto: zunaj v javnem življenju pa izgini stan, tu nastopaj državlján enak državljanu; kajti, če zahteva država od nas enake dolžnosti, naj nam da tudi enake pravice!

In kako je z gospodarskim stališčem inteligenta, ki nima svojega imetja ali ki se ni slučajno bogato oženil? Delavec ga ne more zavidati. Protekcija igra glavno ulogo. Zasebniki, kakor tudi dežela in država izrabljata duševne sile, ki jima služijo do skrajnosti, s svojim birokratizmom in šablonskim mehanizmom, ki ubija duha, jemlje veselje do dela in življensko silo. Na eni strani brutalnost, na drugi klečeplazenje in spletkarstvo. Pasivna rezistenca in štrajki postajajo bojno orodje tudi inteligencije, ne samo delavstva. Liberalistični nazor o vse-mogočnosti države, pred katero se mora klanjati družba, se polagoma umika demokratičnemu, ljudskemu naziranju, po katerem smo država mi, ki torej upravljajoč državo upravljamo sami sebe. Dokler ne prodre to naziranje, dotlej tudi dežela ali država ne najde pravega razmerja med seboj in svojimi uradniki niti v političnem niti gospodarskem oziru.

Nedvomno je v kulturnih in političnih vprašanjih enoten nastop delavstva in izobraženstva mogoč; kar se tiče gospodarskega stališča, tudi tu delavstvo izobraženstvu ne škoduje, marveč koristi. Čim bolj zmaga je javnopravna gospodarska oblika, katere nujnost uvidevajo že tudi nedelavske stranke, da prihajajo velika produkcijska in prometna podjetja (n. pr. rudokopi, tovarne, železnice,

stavbišča itd.) v last politično preurejene skupnosti občine, dežele, države, ali naroda, kar je za mnogojezično državo, kakor je naša, koristnejše, toliko bolj se zmanjšuje dobičkarska konkurenca in z njo boj za materialni obstanek posameznikov. To pa je velikanska pridobitev ne samo za delavce, marveč tudi za one, ki delajo s svojim umom in nimajo svojega imetja. Njih delo se bo plačevalo mnogo bolj po vrednosti, po zasluženju kakor sedaj, ko se to godi po milosti, protekciji, z ozirom na spekulacijo delodajalca. Skratka: *Pomen slovenske inteligencije je v spoznanju, da sta si delavstvo in izobraženstvo naravna zaveznika.*

Kaj bi bila torej naloga slovenske inteligencije?

Snuje se nova politična stranka, ki bi obsegala poleg razumništva, zlasti mlajšega, tudi druge stanove. Taka stranka bi pomenjala vsestranski napredek, ako bi se 1.) inteligencija sama zavedala svojega pomena, kakor smo ga razložili, in 2.) ako bi drugi stanovi, ki bi bili tudi pristaši stranke, prilagodili svoje mišljenje in čustvovanje ciljem te stranke, da bi ne ovirali razvoja, ampak uvidevajoč bližajoči se obrat se pripravljali na prihodnje politične in gospodarske oblike. —

Taka revolucija v glavah in srcih se pa ne vrši čez noč, zato je treba kulturnega dela, ker program, ki ne bo samo napisan, ampak se bo tudi izvrševal, ni nič drugega nego zadnja formulacija, izraz vsega tega dolgotrajnega duševnega dela ali kulturne smeri. Kar danes vidimo v Rusiji, ki je komaj začela konstitucionalno življenje, da takoj nastopajo politične stranke z določenim programom, ki ga narod tudi umeva, tega ne bi mogli razumeti, ako ne bi vedeli, da se je ta razvoj pripravljaj desetletja in desetletja, in sicer v lepi literaturi, ker druge tribune ni bilo.

Mislimo, da je za sedaj *prva in najvažnejša naloga slovenske inteligencije, da vzbuja tako kulturno smer, ki se mora pojavljati obenem tudi politično.* Slovenci potrebujemo ogromno duševnega dela, da dvignemo inteligencijo iz mrtvila in delavno ljudstvo na višjo stopinjo omike. Vzporedno z naraščanjem umevanja potreb nove dobe se bode izpreminjalo tudi razmerje političnih strank. Inteligencija je poklicana, da premostuje propad med seboj in delavstvom ter da uvaja v ta novi svet tudi druge kroge, v kolikor jih kulturne in gospodarske prilike odvrčajo od dosedanje družbe in približujejo novi smeri. Razvoj potem pokaže določno strankarsko politično razmerje delavstva in izobraženstva: *Ali bo mesto slovenske inteligencije v nastajajočih političnih bojih naravnost v vrstah delavstva, ali vsaj poleg njih?* V tem slučaju bi bila oblika boja druga, pot ali taktika samostojna, toda vzporedna s taktiko delavstva, ker bi obe izhajali iz istega končnega cilja: *telesnemu in duševnemu delu svobode in življenjskih pogojev!*

Politično življenje Slovencev.

(Nadaljevanje.)

VII. Ko se je narod šele prebujal k svojemu življenju, ni moglo biti takoj delo razdeljeno: politiki in literati so bili eni in isti možje. Polagoma se je krog delavcev širil in delo se je specificiralo. Malo je pa takih mož, ki bi vsestransko napredovali s svojim časom. Dr. Bleiweis je, oprt na svojo avtoriteto, branil v literaturi svoje zastarelo stališče, dasi od leta 1858., ko je izšel prvi slovenski v resnici literarni list, ni imel več odločilnega vpliva na razvoj slovenske literature. Proti njemu in drugovom je nastopila opozicija, ki so jo vodili *Stritar*, *Levstik*, l. 1863. urednik izvrstnega političnega časopisa „*Napreja*“, in *Jurčič*, prva dva pesnika in kritika, zadnji romanopisec in politik. Ta literarni boj, ki je porodil novo, blagodejno dobo v slovenskem slovstvu, je prešel tudi na politično polje. Stritar je v svojih „*Dunajskih sonetih*“ (izšli 1872. leta) z žgočo satiro kritikoval Bleiweis-Costovo literarno in politično vladno med Slovenci ter razvijal nazore, ki imajo še dandanes svojo polno upravičenost in veljavo. Za vzgled Stritarjeve kritike in polemike naj sledita sledeča dva soneta:

Pisatelji slovenski, časnikarji!
Kakó surovi ste, neotesani;
Bosi, neumiti in nepočesani,
Po govori, vedenji ste drvarji!

S peresi ne, vi pišete z loparji!
Če v mislih ste, v jeziku telebani,
Vi menite, da pravi ste Slovani;
Kje plemenitost v vašem je slovarji?

V psovanji strašno vi ste izgovorni;
Z „nemčurji“, „mavtarji“, „liberaluhi“
Nam pridno bogatite jezik uborni.

A kakor goba ste v humorji suhi,
V salonu, kakor v coklah kmet, okorni;
Za vso lepoto slepi ste in gluhi.

„Boriš se vedno ti samó s prvaki,
Vse nanje tvoje letajo pušice,
Le njih napake vidiš in krivice;
A káki so nemškutarji?“ — „Enaki!“

„Zakaj ne mahaš njih?“ — „Priatelj,
čaki!

Lepó po vrsti vse! Najprej resnice
Pri sebi mi iščimo in pravice;
Sami najpréj bodimo poštenjaki!

Ti Schreyi, Schafferji, in kar gospode
Enake je, kaj meni so? — Sramoto
Ko v naši krvi čutim, ta me bôde.

Napako tujo vidim pač in zmoto,
A iz domače dvakrat več je škode;
Ta peče me, ta vžiga mi tegóto!“

Početki nezadovoljnosti segajo še nazaj v dualizem, ustanovitev „Slovenskega Naroda“ ni drugega nego daljši člen v verigi, v letih sedemdesetih je pa postala kriza akutna in prišlo je do razpora.

Minila je doba taborov, z njo pa tudi slovenski narodni program. Zopet se uveljavlja deželna avtonomija v vodilnih krogih slovenske politike. Proti nemški ustavovorni stranki se je bila ustanovila t. zv. državnopravna stranka, ki je zahtevala samostojnost in zgodovinsko pravo posameznih kraljestev in dežel. Tej stranki so se pridružili tudi slovenski federalisti, kakor dr. Bleiweis, dr. Costa, Einspieler, Herman. Pravni program je bil nasproten narodni avtonomiji in je

deloval za vpliv cerkve v državnem življenju. V tej smeri vidimo tudi slovensko politiko, ki stoji pod okriljem dr. Bleiweisa in dr. Coste.

Dr. Etbin Henrik Costa (1832—1875) je bil brezdvomno zelo nadarjen in delaven človek. Kazila pa ga je častilakomnost, ki se je kazala v njegovi ekskluzivnosti in avtokratičnosti. Davorin Trstenjak govori naravnost o korupciji, ki jo je zanesel med Slovence. Njegovo cerkveno mišljenje je odbijalo. Proti njemu se je glavno obračala ost opozicije, ki je črpala svojo moč iz sodobnega svobodomiselnega gibanja.

Glasilo opozicionalcev je bil „Slovenski Narod“ pod uredništvom *Josipa Jurčiča* (1844—1881), ki si je največ prizadeval, da je postal list leta 1873. dnevnik in to je bil *prvi slovenski dnevnik*. Jurčič je bil energičen človek, mož dela in neomahljive volje. Ni sicer postal žurnalista iz veselja, kakor je sam priznaval, ampak iz potrebe in bi bil rajši ostal pri beletristiki; toda udal se je svojemu novemu stanu z vnemo, ki je bila na škodo njegovemu pisateljstvu. Ker ni mogel služiti dvema gospodoma popolnoma, poprijel se je onega, ki mu ga je diktirala kruta realnost življenja, dasi ni opustil drugega.

Slovenskim poslancem se priporoča stroga načelnost in pravičnost, ne koristolovje; pogum in neustrašenost, ne podajnost in diplomacija. Nasproti „starim“, ki so bili proti direktnim volitvam za državni zbor, sklenjenim leta 1873., poudarjajo „mladi“, da bode ta volilna reforma Slovincem, avstrijskim Slovanom in celi proticentralistični stranki lahko tudi na dobro. Slovenci se politično bolj zjedinijo in več jih bo. Mladi zagovarjajo nasproti državnopravnemu programu narodni program. Državnopravni program podpira fevdalne in cerkvene namene, kar je reakcionarno. Slovensko pravo je edino le naravno, to je narodno pravo. Historične pravice naj se varujejo, kjer so slučajno narodnim na korist. Prvo in glavno načelo v politiki je mladim narodnost in vsestranski slovenski napredek. Mladi so predvsem slovenski in slovanski narodnjaki; religije se ne dotikajo, pač pa so kot svobodomiselniki protivniki cerkvene politike. Vzprejemajo kompromis s starimi na podlagi enakopravnosti in moškega poštenja, toda ne v načelih. Kar se tiče splošnega parlamentarnega položaja, nastopajo mladi proti pasivni politiki Čehov, češ, da je bila pač na mestu takrat, ko je šlo za decembersko ustavo, in tistikrat bi bili morali vsi federalisti posnemati Čehe.

To bi bilo jedro političnih načel mladih, v kolikor jih podaja njih glasilo. Zanimivo in poučno je posebno še to, kako je sodil takrat „Slovenski Narod“ o razmerju do Nemcev, o čemer navajamo doslovno nekaj stavkov, ki so pisani na adresu starih. Te besede kažejo, da je člankar umeval narodnost in narodni boj v etičnem zmislu, kar je in mora biti, ako nečemo zabresti v šovinizem, ki je grobokop vsake kulture. „Slovenski Narod“ je pisal leta 1873.: „Krivice ne trpi, a je tudi drugim ne delaj! To mora biti naše geslo. Treba tudi svojo moč zatajiti in pravičen biti celo tam, kjer je naši stvari na škodo. Ako naši politični protivniki nam nasproti rabijo vse, tudi nepošteno pripomočke — ne sledi iz tega nikakor, da jih moramo posnemati in isto tako ravnati. Mi moramo gle-

dati, da smo v politični morali boljši nego oni. S tem poštenjem morda momentano propadamo, kake izgube trpimo — ali zaupanje nas ne sme nikdar zapustiti, da resnica in pravica zmaguje, da se nam izgube po krivici s časom povrnejo. Kajti kdor hoče pravice, mora sam znati pravičen biti, prijatelju in protivniku. V tem more grešiti, a vedoma ne sme.“

Dr. Bleiweis in dr. Costa sta imela na političnem polju poleg imenovanih opozicionalcev zlasti še trojico protivnikov: dr. Vošnjaka, dr. Razlaga in dr. Zarnika, katerih geslo je bilo: Vse za narod, omiko in svobodo!

Dr. Josip Vošnjak je spoznal važnost *gospodarske* politike za Slovence in začel po češkem vzgledu ustanavljati posojilnice in hranilnice. Prva slovenska posojilnica se je osnovala leta 1872. v Ljutomeru na Štajerskem.

Dr. Radoslav Razlag (1826—1880) je bil Ilirec, ki je delal z besedo in s peresom za ilirsko idejo, za katero ga je pridobil Vraz. Kot pravnik je gladil pot slovenskemu uradovanju. Dr. Razlag je bil nadarjen človek, samo premehkega značaja. V politiki je hodil pota, ki jih tedanja slovenska večina ni odobraval; toda reči moramo, da se marsikaj, kar se mu je takrat štelo v greh, kaže sedaj v drugi luči. Par vzgledov. Zamerjalo se je dr. Razlagu, da je leta 1874. govoril za mednarodno vseučilišče na jugu, kjer naj bi se predavalo v slovenskem, hrvaško-srbskem, nemškem in laškem jeziku — ali se ni govorilo v kranjskem deželnem zboru leta 1898. in v državnem zboru leta 1901. o slovenski, oziroma jugoslovanski univerzi in se pri tem mislilo na univerzo za vse narode na avstrijskem jugu? Dr. Razlag se je izjavil, da je avtonomija malim deželam, torej tudi slovenskim, škodljiva, ker ne bi zmagovale stroškov. Bil je za povišanje plač ljudskošolskim učiteljem in za enako plačo učiteljic z učitelji — to vse ni bilo po volji starim. Dr. Razlag je bil napreden človek, zato konservativcem na poti.

Boj med starimi in mladimi se je vnel po Kranjskem, Štajerskem in Primorskem. Začelo se je govoriti o Mladoslavencih in Staroslavencih, dasi si mladi niso pridevali tega imena, marveč so jih tako nazivljali drugi po vzgledu Mladočehov in Staročehov. Jurčič je zavračal naslov Mladoslavencev, češ, da v tem taboru, kjer je on s „Slovenskim Narodom“, stoje mladi in stari. Nastala so dvojna politična društva in dvojni časopisi. Pri državnoborskih volitvah leta 1873. so si stali dvojni kandidatje nasproti. Glavni boj se je nameril proti grofu Hohenwartu, nemškemu fevdalcu, ki so ga kandidirali stari. Proti njemu je zmagal dr. Razlag na Notranjskem, Hohenwart je bil potem izvoljen na Gorenjskem. Mladi so prodrli s štirimi kandidati (dr. Vošnjak, dr. Razlag, Nabergoj in Pfeifer), ustanovili si svoj lastni klub in glasovali za Stremayerjeve cerkvenopolitične postave, dr. Razlag je bil za samostansko postavo celo poročevalec.

Leta 1871. so dobili Slovenci drugi svobodomiselni list „Sočo“ v Gorici, ki jo je ustanovil dr. Lavrič pod uredništvom Viktorja Dolenca. Leta 1873. pa je osnoval Klun proti „Slovenskemu Narodu“ časopis „Slovenec“, da bi uspešneje branil stališče starih nego je bilo to mogoče „Novicam“ in „Slovenskemu Go-

spodarju“. Deset let pozneje je postal „Slovenec“ dnevnik. Leta 1876. pa je ustanovil *Ivan Dolinar* list „*Edinost*“ v Trstu, ki je sedaj tretji slovenski dnevnik.

Boj med mladimi in starimi je trajal do leta 1875., ko se je najprej na Goriškem dosegla sloga. Glasilo starih „Glas“ in njih društvo „Gorica“ se je spojilo z liberalnim listom in društvom „Sočo“ v skupno glasilo „Sočo“ in skupno društvo „Slogo“. Sprava je bila sicer sklenjena, toda to je bilo več ali manj le premirje, ker načela gredo svojo logično pot dalje, čeprav jih umetno zadržujemo. Isto je bilo tudi na Kranjskem, kjer je zlasti smrt nepriljubljenega dr. Coste olajševala pomirjenje duhov. „Slovenec“ je zahteval, da mladi ne delajo veri na škodo propagande liberalizmu, sicer pa osebni liberalizem ne bo kalil edinosti. Vere jim vsiljevati ne more, ker je vera dar božji, ki se ne da vkomandirati v človeka. Ako pravi „Slovenski Narod“, da je narodnost prva, odgovarja „Slovenec“, da je njemu prvo Bog in sveta vera, ker — kakšne narodnosti bomo po smrti?

Prišle so nove deželnozborske volitve leta 1877. Posvetna in duhovska gosposka sta se združili proti Slovencem. Značilno je to za duhovsko gosposko. Tedanji knez in škof ljubljanski je bil *dr. Janez Pogačar*, mož, ki naj bi bil nekakšen slovenski Strossmayer. Ob svojem nastopu 1875. leta je izdal z ozirom na slovenski razpor pomenljivi pastirski list, kjer pravi: „V naših časih se od vseh strani sliši klic: Vera je v nevarnosti! Dobro. Odkod pa prihaja nevarnost? Spominjam se evangelijske prilike: „Ko so delavci spali, je prišel sovražnik in je ljuliko prisejal med pšenico.“ Prej ko kamen na druge vržemo, sami sebe vprašajmo: Ni li vera okrog nas zato v nevarnost prišla, ker smo spali ali — kar je ravno isto — nepristojnosti počeli?“

Na kmetih so povsod zmagali slovenski kandidatje, v mestih in trgih pa so propadli. Prejšnja slovenska večina se je izpremenila v manjšino. Dasi je ta deželni zbor dr. Bleiweis imenoval naravnost nepostaven in zahteval njegov razpust, vendar so ostali Slovenci v manjšini do novih volitev leta 1883. Pri državnozborskih volitvah leta 1879. pa so prodrli vsi slovenski kandidatje na kmetih in v mestih z Ljubljano vred, Nemci so dobili le dva zastopnika veleposestniške kurije. Odslej je ostalo to državnozborsko razmerje. Leta 1880. so vstopili Slovenci v deželni zbor z izjavo, da prihajajo iz patriotizma, ker kaže Taaffejeva vlada voljo, biti pravična vsem narodom. Ker pa tudi ta vlada ni hotela pred koncem volilne dobe razpustiti deželnega zbora, kakor so zahtevali Slovenci, sta ga zapustila dr. Bleiweis in Klun, dočim so drugi ostali.

Kako je moglo priti, da so Slovenci celó na Kranjskem izgubili večino v deželnem zboru? V prvi vrsti je odločeval pritisk posvetne in cerkvene gosposke. Med posvetno gosposko se je zlasti odlikoval po svoji agitaciji litijski okrajni glavar dr. vitez Vesteneck, da se je začelo naravnost govoriti o „Vesteneckovem deželnem zboru“. Vodji kranjskih Nemcev sta bila v teh časih Dežman in baron Apfaltrern. Na drugi strani je pa knez in škof ljubljanski dr. Janez Pogačar želel, naj se duhovščina ne udeležuje volitev in je skušal izpodmakniti tla po-

sebnost Klunu, ki ga ni marala vlada in s katero se je bil združil zoper njega tudi on. Kljub vsemu temu so Slovenci s Klunom vred zmagali, kakor rečeno, v kmetijski kuriji, v mestih pa propadli. In tega poraza si ne moremo razlagati samo tako, da zvrčamo vso krivdo na nasprotnika. Tu je bila krivda tudi na slovenski strani. Meščanstvo se hitreje razvija in napreduje nego kmetje. Ono je vzprejemljivejše za nove nazore, in s tem faktom je treba politiku računati. Nemški liberalizem je bil objel mesta in trge po Kranjskem, kakor jih ima še sedaj v veliki večini v oblasti drugod po Slovenskem. Malomeščane je svobodoljubje, ki so jim ga propovedovali Nemci, odvrčalo od slovenske politike, ker je bila nasprotna svobodomiselnemu gibanju tedanje dobe. Vsi vemo sicer, da so liberalni Nemci pojma svobode in napredka diskreditirali, toda zato še ne moremo pobijati ideje, da je bila slaba, če so jo Nemci slabo izvrševali ali le sebi v prid obračali. Nemcem je služila za protislovensko agitacijo zlasti dr. Costova politika, ki jo je ščitil dr. Bleiweis. Agitacijsko sredstvo je bil predvsem polom zavarovalne banke „Slovenije“, ki ji je bil podpredsednik dr. Costa. Vodil jo je do propada ne iz samopridja, ampak iz nedostatne izkušenosti. Načeloval ji je človek, ki ni bil veščak. Ta polom je udušil pri Slovencih podjetnost, ker je omajal zaupanje do domačih gospodarskih podjetij. Gotovo, tudi pri drugih narodih se godé taki polomi — toda ni dovolj, da se s tem tolažimo: ako si hočemo pridobiti narodno in politično samostojnost v boju z močnejšimi sosedi, moramo biti boljši od svojih nasprotnikov. To je ona moralna naloga, ki jo imajo nesamostojni, mali narodi v podvojeni meri. Boj med mladimi in starimi je bil na Slovenskem izza Prešerna prvi poskus, odpreti Slovincem literarno in politično vrata v širni svet.

Po nesrečnih volitvah leta 1877. se je razpravljalo o združenju „Slovenskega Naroda“ s „Slovincem“ v en dnevnik. Zoper „Slovenčeve“ zadržke združenja: verska vprašanja, namreč o šoli, zakonu, duhovni vzgoji in cerkvenem imetju, odgovarja „Narod“, da prepušča cerkvena in cerkveno-politična vprašanja „Zgodnji Danici“, zjedinenje je možno na podlagi narodnosti. „Slovenec“ je odvrnil, da bi bilo treba tudi cerkvena in cerkveno-politična vprašanja obravnavati po skupnem programu. Do zjedinenja ni prišlo.

Za časa okupacije Bosne in Hercegovine se je zopet pojavila ilirska ideja, naj se vsi južni Slovani v avstrijsko-ogrski monarhiji združijo pod skupnim imenom „Slovinac“ in sprejmo hrvaško-srbski jezik za književni jezik. „Slovenec“ je bil za ime „Ilirija“.

Leta 1882. so si pridobili Slovenci zopet večino v ljubljanskem mestnem svetu, ki so jo bili pred trinajstimi leti izgubili.

(Dalje sledi.)

Pregled.

Gospodarstvo.

Kakor hitro začnemo razpravljati o t. zv. veliki politiki, nam takoj pero uide na polje gospodarske politike, gospodarske moči in oblasti.

Ta dva predmeta — svetovna politika in gospodarska moč — sta že od nekdaj združena neločljivo, odkar ju poznamo. Rodila sta se hkratu; dvojčka sta, ki živeti ne moreta vsak zase, temveč le drug z drugim.

Za najdavnejše čase velja to, pa tudi za najnovejšo dobo.

Kjerkoli so bili konflikti med narodi, vojne med državami, vselej in povsod se je konec koncev šlo za gospodarske interese; le da tega nevešče oko morda ni opažalo, ker ni poznalo vzrokov in razmer.

Kaj je bilo Italiji mar Abesinije v Afriki? Svoje gospodarstvo je hotela razširiti in s tem okrepiti politično svojo veljavo.

Zakaj se je vnela vojna Angležev z Buri v južni Afriki? Zato, ker je smoter angleške gospodarske politike ta, da zvežejo južno in severno Afriko — Kapsko in Egipet, ki sta angleška, na svojem ozemlju in tako dosežejo prevlado na celem kontinentu. Burska država jih je ovirala v njihovih ciljih; zato so jo morali podjarmiti.

In rusko-japonska vojna? Posledica gospodarske politike je bila. Rusija je že stoletja sem uvidevala, da brez svetovnega morja, brez oceana ne more dati svoji vnani politiki toliko vpliva, kakor bi bilo primerno njeni velikosti in moči. Vsled tega je vsa ruska svetovna in gospodarska politika stremila za tem, da prodere ruska oblast do Tihega oceana. Baltiško morje ni imelo za Rusijo pomena, ker ga stražita Nemčija in Anglija. Iz Črnega morja se Rusija ne sme nikamor ganiti vsled mednarodnih pogodb. Torej je moral nastati velikanski načrt, da se osvoji vsa severna Azija, da se priklopi Mandžurija, samo da pridejo do svetovnega morja. In v teh krajih je ruski gospodarski in torej tudi politični vpliv jel prevladovati. Rusija je osnovala svojo rusko-kitajsko banko, izvršila ogromno železnico, dajala premišljen pravec vsi ondodni trgovini — izkratka: v nekoliko decenijah bi se bila Rusija vseh teh krajev lahko polastila brez vojne, brez kaplje krvi — samo z gospodarsko premočjo in oblastjo. Japonska je to spoznala, in ker se mirnim potom ni dalo preprečiti ruskega napredovanja, je moral meč odločevati. Ta je odločil tako, da bo Rusija morala delovati zopet cele dobe, predno bo dospela do svetovnega morja in si s tem pridobila odločujočo besedo na svetovnem gospodarskem trgu.

In kaj naj posnamemo iz konference v Algecirasu? Šlo je zato, ali naj si Francoska pridobi v severni Afriki drugi Tunis ali ne. Za gospodarsko izčrpavanje Marokanske je šlo. Prav odkritosrčno je to povedal nemški veleposestnik grof Tattenbach (glej „Frankfurter Zeitung“ z dne 2. maja 1905) korespondentu Reuterjevega birója: „Nemčija potrebuje čimdalje več prostora za svoj razvitek. Pred

vsem je tu naše rapidno naraščajoče prebivalstvo, za katero mora previdna vlada skrbeti z ozirom na ekzistenčna sredstva. Potem pa sta nemška trgovina in industrija tu, ki zahtevata varstvo zoper vse zapreke, katere se jima stavijo v inozemstvu. Druge države imajo kolonije, v kojih olajšujejo svoji trgovini poslovanje s posebnimi tarifi. Nemške kolonije so pa majhne in neznatne . . . Kar se tiče Marokanske, je Nemčija sopolpisala konvencijo v Madridu in je uživala zategadelj iste koristi kakor narodi, ki so imeli največje udobnosti. Poleg tega pa se je nemška trgovina tu tako ukoreninila, da se ne more prezirati. Zavoljotega smo bili prisiljeni, da protestiramo, ko smo opazili poskuse, da se uvaža ona protekčna politika v Marokansko . . .“

Spor je postajal čimdalje ostrejši; napetost je naraščala, da se je zdelo, kakor da grozi vojna. Sklicala se je pa v Algeciras internacionalna konferenca, kjer so po dolgotrajnem zborovanju nevarnost vojne odstranili in zapisali sklepe konference v t. zv. generalakto. Ta vsebuje zlasti ureditev marokanske državne banke, izjavo o izboljšanju davčnih dohodkov, o carinah države in novih virih dohodkov, o javnih delih.

V najzadnjem času pa imamo rumunsko-grški spor ter avstro-ogrsko-srbski spor. O tem smo že pisali.

Oba ta spora sta nastala iz gospodarsko-političnih razlogov. Značilno je za Avstro-Ogrsko, da si ji Srbija neče pokoriti in da je Avstrija ne more ustraševati z nobenimi represalijami. Srbija se naše monarhije ne boji, ker je ta razdejana in razmesarjena vsled notranjih bojov obeh državnih polovic.

Trgovinsko statistični oddelek trgovinskega ministerstva je nedavno izdal drugi in tretji del statistike trgovine avstro-ogrskega carinskega ozemlja z inozemstvom v letu 1905. Prvi zvezek obsega definitivna data o specialnem obratu, drugi pa statistiko trgovine v prevozu in zaznamkovem postopku.

Izvezemši trgovino z dragimi kovinami in kovanim denarjem je znašal

	l. 1905.	l. 1904. milijonov kron	torej l. 1905. več (+)
izvoz	2243·78	2088·67	+ 155·11
dovoz	2146·13	2047·90	+ 98·23
ostanek izvoza	97·65	40·77	+ 56·88

Po glavnih skupinah proizvodnje je znašal proizvodov in pridelkov

	dovoz		izvoz	
	1905.	1904.	1905.	1904.
	milijonov kron			
poljskega in gozdnega gospodarstva	1066·9	1048·0	781·3	741·0
rudarstvo in fužinarstvo	245·5	218·9	148·1	138·0
obrtnih (industrijalnih)	833·8	781·6	1314·4	1209·7

Iz teh in iz ostalih podatkov, ki nam jih citirana knjiga daje, posnamemo, da je tendenca gospodarskega razvitka pri nas ta, da se naša monarhija vedno bolj industrializira. To pa je za nas ugodno znamenje.

D.

Politika.

Volilna preosnova je v odseku dokončana. Po tem načrtu bi bilo 516 poslancev. Neslovani (Nemci, Italijani in Rumuni) bi imeli skupno 257 poslancev, Slovani pa 259, torej večino dveh mandatov. Slovenci bi dobili 24 poslancev: na Kranjskem 11, na Štajerskem 7, na Primorskem 5 in na Koroškem 1.

Ta volilna preosnova gotovo ni ne čisto splošna ne čisto enaka, pomenja pa najvažnejši predpogoj do splošne in enake volilne pravice, ker odpravlja kurije. Volilno preosnovo je mogoče rešiti samo na dvojen način: ali parlamentarično ali z oktrojiranjem. Mi smo za parlamentarni način rešitve, ker je oktrojiranje absolutizem, ki uveljavlja lahko danes nekaj dobrega, jutri pa z isto pravico nekaj slabega. Proti oktrojiranju je samo eno sredstvo: upor zunaj parlamenta, ki pa bi imel proti sebi ogromno večino ljudstva. Kdor je za parlamentarni rešitev, ta mora računati s političnimi razmerami, to se pravi: s politično močjo posameznih strank. In tu moramo videti in vedeti, da ni mogoče parlamentarni rešiti volilne preosnove proti volji Nemcev, ki imajo večino. Umevno je samo ob sebi, da so Nemci izrabili to svojo večino in si pridobili, kolikor se je še dalo, predprav, ki bi jih drugače nikakor ne smeli imeti.

Drugo vprašanje pa je, ali si niso mogli pri tem tudi slovanski narodi pridobiti več nego so si. To je vprašanje taktike in kompromisi v taktiki so naravnost nujni. Ravno tukaj pa moramo reči, da taktični kompromisi Slovanov niso bili srečni. Po našem mnenju bi bili morali zlasti južni Slovani iskati zvez z Italijani. Z ozirom na sporazumljenje Hrvatov in Srbov z Italijani v Dalmaciji bi bila zahtevala politična previdnost, da se omogoči dalmatinski manjšini zastopstvo, ki ga sicer načelno ne bi mogli opravičevati pri sedanjih volilnih preosnovi. S tem bi bili morebiti pridobili Italijane na svojo stran glede Koroške ali Štajerske. Ni nam znano, ali se je v tem oziru kaj poskušalo ali ne. V javnost ni prišlo o tem nič. Zato grajamo, če se ni poskušalo kompromisa z Italijani glede Dalmacije, Koroške ali Štajerske. Da bi se bil dosegel, tega seveda ne moremo trditi. Napaka je bila, če sploh nismo poskušali. Drug naš kompaciscent so bili Nemci sami. Pri številu slovenskih mandatov v posameznih kronovinah ima Kranjsko preveč poslancev na škodo Koroškemu in Štajerskemu. Ako bi bilo mogoče, pridobiti Nemce za pravičnejšo razdelitev mandatov na Koroškem in Štajerskem, bi bili morali kranjski Slovenci, če jim je res kaj do celokupnega slovenskega naroda, biti pripravljeni, da se zadovolje na Kranjskem z manj mandati na korist obmejnim rojakom, čeprav bi se v najsrajnejšem slučaju število slovenskih poslancev obče zmanjšalo za kakšen mandat. Kočevski mandat prihaja pri sedanjih volilnih reformi v poštev kot kompenzacija edino le na Koroškem ali kvečjemu na Štajerskem za skupino slovenskih trgov. V tej smeri naj bi bili iskali Slovenci kompromisov. Ako bi se bilo doseglo sporazumljenje, bi bili imeli na svoji strani tudi zastopnika socialne demokracije dr. Adlerja, ki je dosledno glasoval proti zvišanju vsakega mandata (slovenskega,

kakor nemškega in laškega), če ni bil plod vzajemnega sporazumljenja, ampak samo bomba, vržena, da se zavlačuje volilna reforma. Nasprotno pa je dr. Adler takoj, kakor hitro se je proti volji Slovencev vzprejel kočevski mandat, glasoval s Slovenci, da se jim da zato kompenzacija.

Ako je res, kar pravi poslanec Plantan, da je dr. Šusteršič odklanjal skupno postopanje z liberalci, potem je to politično docela napačna taktika ravno tako, kakor če se dr. Šusteršič hvali in smatra še celo za nekako čednost, da ne bere „Slovenskega Naroda“. To je politični fanatizem, ki ga pobijamo, kakor vsak drug fanatizem.

Slovenski liberalci na Kranjskem, koroški in štajerski Slovenci se protivijo načrtu volilne reforme, kakor ga je izdelal odsek. Ako se da še kaj popraviti, zlasti glede Koroškega in Štajerskega, ne da bi s tem prišla v nevarnost cela volilna preosnova, pozdravljali bomo z veseljem vsak napredek. Do tu hodimo lahko skupno pot, naprej pa niti za korak ne. Če bi s slovenskimi popravki bila v nevarnosti volilna preosnova obče, potem branimo in vzprejemamo volilno preosnovo tako, kakršna je. Zakaj? Recimo, da bi se preprečil sedanji načrt, kaj potem? Če se ne bi sprejel parlamentarično, se oktrojira. In sedaj vprašamo intransigente: Ali se hočete postaviti tudi proti oktrojiranju? Ali imate voljo in moči za to? In recimo, da bi se vse to posrečilo: kaj ste dosegli s tem? Namesto 24 slovenskih poslancev bi jih imeli kakor doslej 15. Vsled kurialnega sistema je napredek minimalen v primeri z volilnim redom, ki odpravlja kurije sploh in omogočuje širšim slojem zastopstvo, ki ne bodo odnehali, dokler ne zavlada nepokvarjena splošna in enaka volilna pravica.

Petdesetletnica smrti Karla Havlička Borovskega.

(1821 — 1856).

Čehi so praznovali 29. julija t. l. petdesetletnico smrti svojega največjega žurnalista in buditelja, Karla Havličkega Borovskega, ki ga je absolutistična vlada Bachova s svojim krutim preganjanjem tirala v smrt v najlepši moški dobi. Minister vitez Schmerling je dejal leta 1850. o njem: „To je brezdvomno, da je Havlíček najbolj nadarjen in genialen urednik v Avstriji, in obžalovati je treba, da se neče zjediniti z vlado.“ Havlíčka je poznal češki narod dolgo časa bolj zunanje, spominjajoč se njegovega pregnanstva v Briksenu na Tirolskem, ki mu je nakopalo zgodnjo smrt. Vlada je skrbela za to, da njegove ideje niso prodirale med narod, ker ni bilo dobiti njegovih spisov. Našel pa se je mož, ki je takorekoč odkril Havlička in pokazal češkemu narodu pomen in vrednost njegovo; zato se je ob slavlju petdesetletnice smrti Havličkove imenovalo tudi ime tega moža — prof. Masaryka . . .

Za glavno skrb je smatral Havlíček ohranitev narodnosti in jezika, poudarjal pa je, da ohranitev naroda temelji na notranji duševni sili, na izobrazbi in značajnosti. Vedno iščoč le resnice, moramo biti strpni drug proti drugemu in ne razgllašati vsakogar za izdajalca, če je drugačnega mnenja nego mi. Hav-

liček se je boril za versko in cerkveno reformo v zmislu Jana Husa. Priporočal je versko strpnost, pobijal verski fanatizem in zahteval versko prepričanje. Cerkev in država naj se ločita.

Havliček je bil za revolucijo v glavah in srcih, dopuščal pa proti nasilju in krivici odpor z orožjem v roki. Bil je zagovornik splošne in enake volilne pravice. Nasprotoval je praznemu političnemu radikalizmu, ki se javlja v bombastičnih govorih; treba je zakonite opozicije in le z duševno silo, s poštenostjo in z značajnostjo se pridobivajo trajne zmage. Havliček je bil nasprotnik površnega domoljubja, ki je na jeziku in na papirju. Njegovo načelo je bilo: Najprej bodi vsak naš rojak sam zase marljiv, delaven, pošten in izobražen človek, a potem šele domoljub! V vsem je hotel imeti poštenost in resnico. Enako kritično je sodil tudi o slovanstvu. Ako hočemo biti dobri Slovani, moramo biti poprej dobri Slovenci, in ako želimo biti dobri Slovenci, moramo biti najprej dobri ljudje. Havliček pravi sam o sebi, da ni veliko govoril o slovanstvu, marveč vedno ravnal kot Slovan. Kakor nasproti poedincem, tako se je vedel tudi nasproti družbi po izreku: „Česar nečeš sam sebi, ne delaj drugemu!“ Havliček je bil za to, da je v interesu Slovanov, ako se Avstrija ohrani, toda zahteval je svobodno, demokratično, federativno urejeno Avstrijo, v kateri bi naj dosegel tudi češkoslovanski narod, bivajoč po Češkem, Moravskem, po Šleziji in na Slovaškem, svojo narodno in politično samostojnost.

To je bil Havliček!

V slovenskem jeziku imamo obširnejšo, z navdušenjem pisano razpravo o njem iz leta 1869. kot ponatisk „Slovenskega Naroda“. Pisatelj Božidar Raič imenuje Havlička svojega učitelja v slovanski politiki. Znamenit njegov spis „Epištoly Kutnohorské“, kjer razvija Havliček svoje versko-cerkvene nazore, je priredil za slovenske razmere J. F. v „Slovenskem Narodu“ leta 1900.

Havliček nam mora biti vzor poštenega, nesebičnega, demokratičnega dela. Naj bi ga posnemala slovenska politika in žurnalistika! Kulturna smer, ki naj jo vzbuja slovenska inteligencija, kakor govori današnji uvodnik, ne more iti mimo Havlička, ampak na njegovem temelju dalje...

Socializem.

Avstrijska poljska socialna demokracija je imela koncem majnika v Lvovu svoj strankarski zbor. Na zboru se je konstatiralo, da je stranka v zadnji dobi vsepovsod mnogo napredovala. Posebno se je razširilo in povečalo časopisje kljub v Galiciji silno razširjeni revščini med delavnim prebivalstvom in pa analfabetizmu. Seveda je bilo tudi mnogo pregajanja onih sodrugov, ki so se postavljali na čelo agitacije in praktičnega dela. Glede sedajne volilne reforme je izrekel zbor po poročilu Daszynskega, da je nameravana reforma sicer pomanjkljiva, vendar pa vzprejemljiva. Zbor je nadalje sklenil, da se ustanovi v Lvovu še en dnevnik.

Zadnje splošne volitve na *Francoskem* so pokazale, kako si v francoski republiki pridobiva tal demokracija in pa socializem. Združena socialistična stranka je imela svoje kandidate v 346 volilnih okrajih, ki so dobili 894.034 glasov, tako da je v francoski zbornici sedaj 75 socialistovposlancev. Čaka jih sedaj v zbornici težka naloga: Priboriti si odločilni vpliv na postavodajalni zastop.

Pri zadnjih občinskih volitvah v *Idriji* so dobili v tretjem razredu kandidatje socialnodemokratske organizacije večino. To je *prvi večji uspeh slovenske socialne demokracije pri komunalnih volitvah*.

Zadnje volitve za *danski folkething* so prinesle socializmu veliko zmago. Od skupno 299.763 oddanih glasov so jih dobili socialisti 76.566. Zanimivo je poznati razvoj socialnodemokratske stranke na Danskem. Stranka se je ustanovila leta 1878. Naslednje leto se je prvič udeležila volitev. Njen kandidat je dobil 767 glasov. Pri drugih volitvah leta 1881. sta kandidirala dva socialista in sta dobila skupno 1689 glasov. Leta 1884. je naraslo število socialističnih glasov na 6806 in od treh kandidatov sta bila izvoljena dva. Od tega leta je število socialističnih glasov neprestano raslo. Leta 1901. je kandidiralo 30 socialistov, ki so dobili 42.972 glasov. 14 mandatov je dobila tedaj stranka.

Leta 1903. je bilo že 55 socialističnih kandidatov in so dobili 55.593 glasov. Pridobili so dva nova mandata. Pri zadnjih volitvah pa je prodrlo 24 socialistov. S tem je postala socialistična stranka na Danskem druga stranka. Pripomniti je še, da je župan glavnega danskega mesta socialist.

Izjava.

Velecenjeni gospod urednik!

Ko sem pisal svoj članek „Krpnova kobila“, sem vedel, s kom imam opraviti; vedel sem to še bolj natanko, ko sem bral Govekarjevo prvo repliko. Vedel sem torej, da moram biti pripravljen na pobalinstvo, na zahrbtnost in na laž. In kar sem pričakoval, se je zgodilo v toliki meri, da sem se začudil sam, ki poznam svoje Pappenheimovce.

Najprej — in že to je karakteriziralo fanta — je podtaknil mojim besedam čisto osebne in sebične motive. Govekarju, mojstru anonimne intrige, se zdi nemogoče, da bi napisal človek besedo, ki bi ne bila že vnaprej preračunjena za lastni prid in dobiček. Tako je šel in oznanil: „Cankar je jezen na ljubljanskega intendanta, ker ne uprizarja njegovih dram!“ — In si je mislil zraven: „Opljuvaj motiv in opljuvaj boš kritiko!“ Zamolčal pa je poštenjakar, kar je njemu najboljše znano: da jaz nikoli nisem letal za intendanco, da nikomur nisem vsiljeval svojih dram. Ampak da bo stvar popolnoma v redu in da izgine vsak dvom o mojih motivih, izjavljam: Dokler bo Govekar v kakršnikoli zvezi z intendanco ljubljanskega gledališča, ne pride na ljubljanski oder *nobena moja dosedanja in nobena prihodnja drama*. In odslej bo Govekar menda prost vseh duševnih konfliktov. —

V svoji drugi repliki je storil Govekar pobalinstvo, ki bi ga niti njemu ne bil prisodil: očital mi je *literarno neznačajnost*. Monstrozno je dvojje: da je očital neznačajnost *meni* in da jo je očital baš Govekar. Kar se tiče očitanja samega, ni potreba meni ne obrambe, ne opravičevanja. Budalost je ubita z enim samim stavkom: *kar sem pisal, sem podpisal!* Za

vsako svojo besedo stojim, za vsako odgovarjam, s celim svojim imenom, s svojo literarno preteklostjo in prihodnostjo. Kje je Govekar, ki more to reči o sebi? — Govekar se je *zlagal*, ko je trdil, da sem pisal za neki krščansko-socijalni list, ki mu doslej še imena nisem vedel. Ampak kaj za to, če se je *zlagal*! Kajti stvar je taka: ne Govekarja in ne žive duše na svetu ne bom prašal, v kateri list smem in v katerega ne smem pisati. Narodu in svoji vesti sem odgovoren edino le zato, *kaj* pišem; in falot bi bil, če bi, kakor Govekar, pisal anonimne članke ter jih na cesti zatajeval. Moje literarno delo od začetka do današnjega dne je razprostrto pred očmi vsega naroda; kdor vidi neznačajnost v njem, naj se oglasi. —

Toliko o stvari sami, in zdaj še par malenkosti. Da sem pisal in da pišem za „Dom in Svet“, ni nič čudnega; saj sem pisal celo za „Slovana“. Za „Dom in Svet“ je pisal Zupančič (in jaz vem, da bi pisal še danes rajši zanj, nego za „Slovana“), pišeta Meško in Finžgar, torej ljudje, ki stoje v literarni spodobnosti visoko nad Govekarjem. Za „Družbo sv. Mohorja“ so pisali in pišejo dr. Tavčar, Meško, dr. Zbašnik — vsekakor lepša družba, nego družba Govekarjeva. In vsi smo se podpisali — kar se zdi Govekarju gotovo jako čudno: on ne razume ljudi, ki imajo *svoje* ime, *svoje* misli in *svojo* besedo. Tega ne more razumeti človek, ki živi svoje klavirno „literarno“ življenje pod zaščito uredniške tajnosti.

Da mi je bil očital literarno neznačajnost kdorkoli, bi ga bil smatral za norca in bi molčal. Toda Govekar, ki je računil najbrž na moj flegmatični temperament in na mojo škodljivo brezbriznost, mi je zalučil pest blata v obraz in zato ne morem molčati. Moja druga izjava: *pred vsem narodom očltam Govekarju literarno neznačajnost*. Še nedolgo, predno se je predrznil blatiti mene, je pisal za „Slovenca“ anonimne članke; anonimne zategadelj, ker je rval proti svojim kolegom v odboru „Dramatičnega društva“. Nekdo mi je pisal: „Hotel je pač biti plačan intendant — in zdaj je!“ — Dalje: Govekarju očitam, da je pisal v „Edinost“ anonimne članke o sebi, za sebe in proti sebi, harangiral je svoje prijatelje, da so pisali zanj in proti njemu — edino zategadelj, da bi reklama ne ugasnila. — Kdor se hoče o teh stvareh še natančneje informirati, naj praša dr. Vidica, uredništvo „Edinosti“ in „Slovenca“.

S to stvarjo sem za zdaj pri kraju. Toda Govekar je storil še drugo pobalinstvo, ki ni bilo nič manjše. Ne z besedo, pač pa jasno med besedami mi je očital, da sprejemam honorar za svoje spise. V nobenem drugem kakor v tem očitaniu se ne vidi tako razločno, kako globoko se je pogreznil človek, ki je hotel biti nekoč literat in umetnik. Razen Govekarja (ki je urednik „leposlovnega“ lista) ni danes na Slovenskem gotovo nobenega človeka več, ki bi smatral stradanje za nujen atribut poeta. Slikaj slikar in stradaj, kipari kipar in stradaj, poj poet in stradaj! In če izročiš svojo sliko, svoj kip, svojo pesem in če vzameš denar, tedaj si neznačajan! Blagor vam čevljarjem, blagor Govekarjem!

Govekar pa deluje *brezplačno* za svoj narod že deset let. To je on sam napisal in zdi se mi, da je bilo takrat v Ljubljani veliko ljudi, ki so doživeli zelo vesel večer. Zakaj nič lepšega in nič bolj kratkočasnega ni na svetu, kakor Govekarjevo brezplačno delovanje. Leta 1896. je pisal brezplačno svojo reklamo (seveda brez podpisa); nato je postal takoj neplačan urednik „Slovenskega Naroda“ in je zatajil ubogo „Edinost“. Ko je videl, da v slogu in v misli ne seže Malovrhu niti do kolena in da bi bilo vsako intrigiranje proti njemu brezuspešno, se je poslovil od „Slovenskega Naroda“ in je postal (to je posebno poglavje) neplačan magistratni uradnik. Njegovo brezplačno rodoljubje pa je bilo tako silovito, da je postal obenem tudi neplačan urednik „Slovana“ in neplačan tajnik „Dramatičnega društva“. Pa kaj vse to! Kolikor tudi je bilo neplačanega delovanja, Govekar je stremil še dalje. Dasi je bil že kmalu neplačan intendant slovenskega gledališča, se je v svoji požrtvovalni rodoljubivosti vendarle še toliko potrudil, da je zlezal v odbor „Slovenske Maticе“ in da stremi danes po neplačanem tajništvu tega kulturnega zavoda. In če me vse ne vara, ga bomo videli čez leto dni ali kaj v „Družbi sv. Mohorja“. To je pot brezplačnega rodoljubja.

In zdaj človek ne ve, ali bi dal duška svojemu studu, ali svojemu humorju. Najboljše je, da dá duška svojem začudenju: kako si upa na solnce ta človek, ki vegetira v senci? —

S tem, velecejenjeni gospod urednik, sem odgovoril na poglobitna pobalinstva Govekarjeva, kakor je bilo za danes treba odgovoriti; da v zvezi z odgovorom na arogantno psovanje breznačajnega literata nisem mogel pisati članka o naši kulturi in estetiki, je naravno. In ker je reč taka, še par besed.

Enkrat že sem imenoval Govekarja lažnjivca; imenujem ga vdrugič. On pravi, da moja drama „Kralj na Betajnovi“ ni uspela; jaz sem bil pri premijeri, jaz sem bral kritike — tudi Govekarjevo; tako v gledališču kakor v listih je bil konstatiran velik uspeh. Kar bi ga moglo omajati, bi bilo edino blagajniško poročilo; toda glej, blagajnik je bil bolj pošten nego tajnik in je govoril resnico: obedve predstavi sta bili polni in sta nesli dobiček. Tako se torej ni zgodilo po želji Govekarjevi, ki je rekel Aškercu pred predstavo: „Blamaža bo velika!“ „Dostavim še to, da Govekar moje drame „Kralj na Betajnovi“ ni radovoljno uprizoril, temveč šele pod pritiskom občinstva in igralcev.

To je le en detail. Zdaj drugi. Jaz sem želel, da se uprizori v Ljubljani moja komedija „Za narodov blagor“. Govekar je poznal to mojo željo in zato komedije ni uprizoril. Verovšek, avtor narodnih iger „Rokovnjači“, „Deseti brat“ itd., mi je rekel v Ljubljani: „Boljše bi bilo, da bi to igrali!“ Verovšek ni Govekar, zato verjamem, da je govoril, kar je mislil. Toda glej, nenadoma pride Dragutinović („prikaži se, Samiell“) in ubogega Govekarja mine nenadoma vse nagnjenje do slovenske satire. Dokler ni bilo Dragutinovića, se je izgovarjal Govekar na — dr. Tekavčiča. Tako se ljudje menjajo. Seveda ne verjamem (in ne verjame najbrž nihče) niti besede o tej bajki, ki jo je privezal Govekar nedolžnemu Dragutinoviću za pas. —

Tretji detail. Govekar, torej človek, ki podpisuje narodne igre, katere sta v njih boljsem delu ustvarila Jurčič in Verovšek, očita meni — tehniške hibe, človek, ki niti pojma nima o dramatiški umetnosti, tako malo pojma, da sem ob premijeri „njegovih“ „Legionarjev“ pro-rokoval Schwentnerju prizor do prizora — ker sem poznal njih tehniko iz Kotzebrea in Birch-Pfeifferice; edini prizor, ki me je razveselil in ki ga je mojstrsko igral Verovšek, je izposojen iz Henrika IV. To dramo Govekar pozna, kakor se vidi, vendar mu še ni prišlo na misel, da bi ponudil Verovski ulogo Falstaffa. In Govekar, prav tako siromašen in starikav v tehniki, kakor v idejah in besedah, se postavi na noge in zakliče: Nismo igrali tvojih dram, pač pa smo igrali — kaj? Sudermanna! Resnično, za izgled mi stavi golega, gladkega teatralika Sudermanna! Že to bi bilo dovolj, da požene resnično kulturni zavod tega brezvestnega človeka preko praga! Najlepše pa je to: poleg Sudermanna imenuje Govekar še par resnično lepih imen, zraven pa ne pove, da se drame teh umetnikov niso igrale večkrat nego moje in da niso donesle večjega dobička nego moje. Zakaj se niso igrale večkrat, zakaj niso donesle večjega dobička? Zato, ker smatra Govekar umetniško delo le za dekoracijo, le za opravičenje. To pa je posebno poglavje, ki ga bo treba napisati. —

S tem je za danes moj odgovor pri kraju; za danes in mislim, da za zmirom. Od začetka že ste videli, da moj boj ni bil oseben, da sem se ogibal Govekarjeve osebe kakor gnojá. Zagrabil sem tipus in sem ga pokazal ljudem — to ni bilo le moje veselje, tudi moja dolžnost je bila. Govekar je slišal mojo resnično besedo in mi je pljusnil z gnojnico v obraz, ker ni mogel drugače: v podpostelnem loncu ne išči drugega nego smrad! —

In navsezadnje še to: V svoji repliki si je izposojeval Govekar moje besede, cele moje figure, stavke in odstavke. Kdo drugi bi mu to zameril, jaz mu ne zamerim. Fant nima ne svojih idej, ne svojih besed; jaz pa v teh stvarih nisem siromak in zato mu je moj kredit, kakor doslej, še zmirom nastežaj odprt.

Na Dunaju, dne 8. avgusta 1906.

Ivan Cankar.